

تهیه الگوی استاندارد سالنامه‌های آماری کشور، استان و دستگاه‌های اجرایی

مجری:

حامد لروند

همکاران:

زهره طرانیان

سارا حسینی

محمدتقی سعیدی مهر

فریبا زراعتی

فاطمه قیطاسی

پژوهشکده‌ی آمار

گروه پژوهشی پردازش داده‌ها و اطلاع‌رسانی

شهریور ۱۳۹۸

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

کد شناسه: RP-9935

عنوان: تهیه الگوی استاندارد سالنامه‌های آماری کشور، استان و دستگاه‌های اجرایی

مجری: حامد لروند

همکاران: زهره طرانیان، سارا حسینی، محمدتقی سعیدی‌مهر، فریبا زراعتی، فاطمه قیطاسی

گروه پژوهشی: پردازش داده‌ها و اطلاع‌رسانی

تاریخ انتشار: زمستان ۱۳۹۸

نوبت انتشار: اول

طراح جلد: حمید عابدی

صفحه‌آرا: محبوبه شهبازی

❖ حق مالکیت معنوی این طرح پژوهشی متعلق به پژوهشکده‌ی آمار است و نقل مطالب فقط با ذکر مأخذ مجاز است.

پژوهشکده‌ی آمار

تهران، خیابان دکتر فاطمی، خیابان باباطاهر، خیابان سرتیپ فکوری،

شماره‌ی ۱۴۵

۳- ۰۲۱ ۸۸۶۳۰۴۴۰

www.srtc.ac.ir

پیش‌گفتار

با توجه به نیاز روز افزون جوامع به داشتن آمارهای با کیفیت، سازمان‌های آماری هر روز بیش از پیش به افزایش اعتماد عمومی و سرمایه اجتماعی خود نیاز دارند. در واقع وجود آمار و اطلاعات صحیح، به هنگام، دقیق و قابل اعتماد در یک مجموعه مدون همواره یکی از دغدغه‌های اصلی کاربران بوده است. با توجه به روند رو به رشد استقرار سیستم‌های اطلاعاتی در سطح دستگاه‌های اجرایی و حرکت به سمت نظام آماری مدرن بر اساس آمارهای ثبتي مبنا، استانداردسازی و یکپارچه نمودن سالنامه‌های آماری کشور، استان و دستگاه‌های اجرایی کشور گام بسیار مهمی در راستای تحقق اهداف برنامه سوم توسعه ملی آمار و قانون برنامه ششم به منظور رسیدن به یک نظام آماری مدرن می‌باشد. سالنامه‌های آماری همراستا با تغییرات نیازهای کاربران و ضرورت تولید آمارهای جدید و همچنین تغییرات حاصل از شرایط اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و تکنولوژی کشور، هم از بعد محتوا و هم از بعد قالب انتشار می‌بایست به طور مداوم به هنگام و استاندارد شوند و در عین حال نباید آمار و اطلاعات متفاوت و متناقضی در سالنامه‌های گوناگون وجود داشته باشد. یکی از مهمترین فعالیت‌ها در جهت ارتقا کیفیت سالنامه آماری، یکپارچه‌سازی شکل و محتوای سالنامه‌های آماری شامل بهبود جداول و فصول، به روز رسانی تعاریف و مفاهیم، یکسان‌سازی اطلاعات یک متغیر در سالنامه‌های مختلف و تعیین موضوعات جدید برای درج در سالنامه آماری مشروط بر وجود سری زمانی مناسب می‌باشد. پیش‌نیاز رسیدن به این هدف، شناخت دقیقی از متغیرهای موجود در سالنامه آماری کشور می‌باشد که این شناخت دارای ابعاد گوناگونی از جمله دستگاه‌های تولید کننده، تعاریف و مفاهیم، روش تولید، واحد اندازه‌گیری و دوره زمانی است. در این طرح پژوهشی پس از بررسی سالنامه‌های آماری کشور، استان و دستگاه‌های اجرایی، مغایرت‌های شکلی و محتوایی و اطلاعاتی سالنامه‌ها استخراج شده و به منظور استانداردسازی سالنامه‌های آماری پیشنهادهای ارائه خواهد شد. این پژوهش در دفتر محاسبه شاخص برنامه‌ها و سیاست‌های کلان مرکز آمار ایران با همکاری آقای دکتر حامد لرونند به عنوان مجری طرح و آقای محمدتقی سعیدی مهر و خانم‌ها زهره طرانیان، سارا حسینی، فریبا زراعتی و فاطمه قیطاسی به عنوان همکاران اصلی طرح پژوهشی در انجام این طرح پژوهشی مشارکت داشته‌اند که بدین وسیله از همه این عزیزان صمیمانه تشکر و قدردانی می‌شود.

گروه پژوهشی پردازش داده‌ها و اطلاع‌رسانی

شرکت‌های آمار

فهرست مطالب

۱	کلیات تحقیق .....
۱-۱-۱	مقدمه .....
۲-۱-۱	طرح مسأله .....
۳-۱-۱	اهمیت و ضرورت پژوهش .....
۴-۱-۱	اهداف تفصیلی پژوهش .....
۵-۱-۱	تعاریف و مفاهیم کلی مورد نیاز .....
۷	مروری بر ادبیات پژوهش .....
۱-۲-۱	مقدمه .....
۲-۲-۱	اصول بنیادین آمارهای رسمی .....
۳-۲-۱	چگونگی تولید آمارهای مختلف .....
۴-۲-۱	نشریات آماری .....
۵-۲-۱	سالنامه آماری .....
۶-۲-۱	انتشار انواع داده‌ها .....
۷-۲-۱	مروری بر سالنامه آماری سایر کشورها .....
۸-۲-۱	سالنامه آماری دستگاه‌های اجرایی .....
۲۵	مروری بر الگوی سالنامه آماری کشور و استان‌ها .....
۱-۳-۱	مقدمه .....
۲-۳-۱	الگوی سالنامه آماری کشور .....
۳-۳-۱	الگوی سالنامه آماری استان‌ها .....
۴۳	تناقض‌های موجود در سالنامه‌ها و معرفی سامانه سالنامه آماری .....
۱-۴-۱	مقدمه .....
۲-۴-۱	الزامات قانونی .....
۳-۴-۱	ذی‌نفعان .....
۴-۴-۱	ذی‌نفعان به تفکیک مسئولیت .....
۵-۴-۱	کاربران .....
۶-۴-۱	شناخت سالنامه آماری .....
۷-۴-۱	وضعیت موجود .....
۸-۴-۱	جمع‌آوری اطلاعات در سالنامه آماری کشوری .....
۹-۴-۱	جمع‌آوری اطلاعات در سالنامه آماری استانی .....
۱۰-۴-۱	انتشار اطلاعات سالنامه آماری کشوری .....
۱۱-۴-۱	انتشار اطلاعات سالنامه آماری استانی .....

۵۷	۱۲-۴ - نمودارها/نقشه ها
۵۷	۱۳-۴ - نمودار گردش اطلاعات موجود
۵۷	۱۴-۴ - مشکل ها
۵۸	۱۵-۴ - وضعیت مطلوب
۵۸	۱۶-۴ - نیازمندی های عملکردی
۶۰	۱۷-۴ - نیازمندی های غیر عملکردی
۶۱	۱۸-۴ - نمودار گردش اطلاعات در وضعیت مطلوب
۶۱	۱۹-۴ - برخی از تناقض های موجود در سالنامه آماری با الگوی طراحی شده
۶۳	۲۰-۴ - پیشنهادها
۷۳	مرجع ها
۶۷	پیوست ها
۶۷	مقدمه:
۶۷	تعریف نظارت
۶۸	اقدامات چهارگانه نظارت
۶۸	نظارت از نظر مرجع
۶۸	نظارت از نظر زمان
۶۸	ویژگی های یک نظام نظارتی و بازرسی کارآمد
۶۹	نظارت مرکز آمار ایران بر فرآیند تهیه، تدوین و انتشار سالنامه های آماری استان
۷۲	سازمان اجرایی نظارت
۷۳	ورودی و خروجی های فرآیند نظارت بر فعالیتهای معاونت آمار استان ها
۷۴	ورودی و خروجی های فرآیند نظارت بر فعالیت تولید آمار دستگاههای اجرایی استان ها

فهرست جدول‌ها

- جدول ۱-۳- خانوار و جمعیت بر حسب جنس در نقاط شهری و روستایی..... ۳۳
- جدول ۲-۳- سطح زیرکشت و مقدار تولید برخی از نباتات صنعتی (هکتار-تن)..... ۳۳
- جدول ۳-۳- انواع انرژی مصرف شده در کارگاه‌های صنعتی بر حسب نوع فعالیت..... ۳۳
- جدول ۴-۳- مقدار تولید کالاهای منتخب کارگاه‌های صنعتی ده‌نفر کارکن و بیشتر..... ۳۳
- جدول ۵-۳- مثالی از نحوه تهیه منابع و مآخذ..... ۳۵
- جدول ۱-۴- دستگاه‌های اجرایی در ارتباط با تهیه سالنامه..... ۴۵
- جدول ۲-۴- فهرست ذی‌نفعان به تفکیک مسؤولیت..... ۴۶
- جدول ۳-۴- فهرست کاربران..... ۴۶
- جدول ۴-۴- نرم‌افزار مورد استفاده استان‌ها..... ۵۰
- جدول ۵-۴- فایل‌های موجود در بستر سالنامه موضوعی به تفکیک استان و سال..... ۵۱
- جدول ۶-۴- اطلاعات سالنامه طبری به تفکیک استان تعداد پایگاه‌ها و سال..... ۵۶

فهرست شکل‌ها

شکل ۱-۲ - فرایند تولید آمارهای رسمی.....	۸
شکل ۱-۴ - نمونه از جدول سالنامه.....	۴۷
شکل ۲-۴ - نمونه نمودار.....	۴۸
شکل ۳-۴ - نمونه نقشه.....	۴۸
شکل ۴-۴ - نمودار گردش اطلاعات وضع موجود.....	۵۷
شکل ۵-۴ - نمودار گردش اطلاعات وضع مطلوب.....	۶۱

کلیات تحقیق

۱-۱- مقدمه

مرکز آمار ایران مهمترین و عمده ترین تولید کننده آمار در کشور جمهوری اسلامی ایران است، همچنین علاوه بر تولید آمار مسئولیت هماهنگی و هدایت سایر واحدهای آماری سازمانها و دستگاههای اجرایی را نیز از طریق شورای عالی آمار و کمیته آمارهای بخشی بر عهده دارد. در همین زمینه ماده ۳ قانون مرکز آمار، وظیفه جمع آوری آمار و اطلاعات از کلیه تولیدکنندگان و انتشار آن به صورت سالنامه آماری کشور را به عنوان یکی از مسئولیت های مهم مرکز آمار ایران مطرح نموده است. با تعیین مرکز آمار ایران به عنوان مرجع رسمی آمارهای کشور، سالنامه آماری به عنوان مهمترین منبع در این زمینه، جایگاهی برتر از گذشته را در نظام آماری کشور خواهد داشت.

سالنامه آماری کشور مجموعه ای حاوی اقلام آماری و مهمترین شاخص های تولید شده بیش از ۷۰ دستگاه اجرایی کشور و نتایج طرح های آماری مرکز آمار ایران در زمینه های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی می باشد که از سال ۱۳۴۵ تاکنون تهیه و منتشر می شود. انتشار منظم و پیوسته این نشریه، منجر به تولید سری زمانی ارزشمندی از شاخص های مورد نیاز پژوهشگران، برنامه ریزان و سیاست گذاران شده است.

وجود آمار و اطلاعات صحیح، به هنگام، دقیق و قابل اعتماد در یک مجموعه مدون همواره یکی از دغدغه های اصلی کاربران بوده است. با توجه به روند رو به رشد استقرار سیستم های اطلاعاتی در سطح دستگاه های اجرایی و حرکت به سمت نظام آماری مدرن بر اساس آمارهای ثبتي مبنا، استانداردسازی و یکپارچه نمودن سالنامه های آماری کشور، استان و دستگاه های اجرایی گام بسیار مهمی در راستای تحقق اهداف برنامه سوم توسعه ملی آمار و قانون برنامه ششم به منظور رسیدن به یک نظام آماری مدرن می باشد.

سالنامه های آماری هم راستا با تغییرات نیازهای کاربران و ضرورت تولید آمارهای جدید و همچنین تغییرات حاصل از شرایط اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و تکنولوژی کشور، هم از بعد محتوا و هم از بعد قالب انتشار می بایست به طور

مداوم به هنگام و استاندارد شوند و در عین حال نباید آمار و اطلاعات متفاوت و متناقضی در سالنامه‌های آماری گوناگون وجود داشته باشد.

در فصل حاضر که فصل آغازین این پژوهش می‌باشد، به تشریح بیان مسأله، اهمیت و ضرورت موضوع، اهداف تحقیق، فرضیه تحقیق، روش تحقیق و مفاهیم به کار رفته در تحقیق پرداخته خواهد شد.

۱-۲- طرح مسأله

کارایی نظام آماری کشور در درجه اول نیازمند انسجام در تولید و ارائه آمارهای منطقه‌ای است؛ زیرا قسمت عمده‌ای از آمارهای ملی، در جریان فعالیت‌های ادارات و سازمان‌های محلی ثبت می‌شود. سالنامه آماری از طرفی مبین زندگی سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کشور است و از طرف دیگر روشنگر تحولاتی است که سالیان اخیر در شئون مختلف این کشور روی داده است. این منبع آماری ابزار کار پژوهشگران و برنامه ریزان اقتصادی و اجتماعی است. اطلاعات آماری مندرج در این منبع از میان انبوه ارقام و داده‌های مختلف برگزیده شده است و در این‌گزینه سعی وافر بعمل آمده است تا با توجه به نیازهای اساسی و عمده استفاده‌کنندگان از ارقام و اعداد، اطلاعات موجود بنحوی در قالب جداول ریخته شوند که حتی‌الامکان پاسخگوی آن نیازها باشد. برای اینکه پژوهش‌گران و برنامه ریزان بتوانند تحولات اقتصادی و اجتماعی کشور را در کادر فشرده تری بنگرند، ارقام و اطلاعات بر حسب ضرورت در دوره‌های زمانی کم و بیش طولانی ارائه شده است و باین ترتیب امکان مقایسه آمار مربوط به یک موضوع خاص در سال‌های مختلف فراهم می‌گردد.

همان‌گونه که قبلاً گفته شد، اولین سالنامه آماری کشور در سال ۱۳۴۵ توسط مرکز آمار ایران منتشر شد و همه ساله به استثنای سال ۱۳۵۷ (مصادف با انقلاب شکوهمند اسلامی)، تهیه و منتشر شده است. در این سال‌ها تغییرات عمده‌ای در سالنامه آماری کشور و استان‌ها روی داده است. برای مثال از سالنامه سال ۱۳۶۶ به بعد اطلاعات به صورت سری زمانی حداقل ۵ ساله در جداول ارائه می‌شوند. از این رو به موازات تهیه و انتشار سالنامه آماری کشور، هدایت و نظارت بر تولید سالنامه آماری استان که نشریه‌ای حاوی مجموعه اطلاعات و آمارهای اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی هر استان و پاسخگوی نیازهای آماری منطقه‌ای است، به عنوان یکی از وظایف برجسته مرکز آمار ایران تعیین شده است.

یکی از مهمترین فعالیت‌ها در جهت ارتقا کیفیت سالنامه‌های آماری کشور، یکپارچه سازی شکل و محتوای سالنامه‌های آماری شامل بهبود جداول و فصول، به روز رسانی تعاریف و مفاهیم، یکسان‌سازی اطلاعات یک متغیر در سالنامه‌های مختلف و تعیین موضوعات جدید برای درج در سالنامه‌های آماری مشروط بر وجود سری زمانی مناسب می‌باشد. پیشنهاد رسیدن به این هدف، شناخت دقیقی از متغیرهای موجود در سالنامه آماری کشور می‌باشد که این شناخت دارای ابعاد گوناگونی از جمله دستگاه‌های تولیدکننده، تعاریف و مفاهیم، روش تولید، واحد اندازه‌گیری و دوره زمانی است. در این تحقیق پس از بررسی سالنامه‌های آماری کشور و استان، مغایرت‌های شکلی و محتوایی و اطلاعاتی سالنامه استخراج شده و به منظور استانداردسازی سالنامه‌های آماری پیشنهادهای ارائه خواهد شد.

۱-۳- اهمیت و ضرورت پژوهش

مرکز آمار ایران به عنوان متولی تولید و انتشار آمارهای رسمی کشور، از یک طرف تغییرات حاصل از شرایط اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و سیاسی و از طرف دیگر توسعه و پیشرفت علم و فناوری که منجر به تغییر داده‌ها و شاخص‌ها می‌شود را همواره در طرح‌های آماری و آمارهای ثبتي مدنظر داشته و از این رو استانداردهای تعاریف و مفاهیم و الگوی جداول و سایر موارد مرتبط با تولید آمار را در تعامل با دستگاه‌های اجرایی کشور پیگیری می‌نماید. از آنجایی که اکثر دستگاه‌های اجرایی کشور سالانه نسبت به تهیه و انتشار سالنامه آماری حوزه عملیاتی خود اقدام می‌نمایند، استانداردهای تولید آنها از سوی مرکز آمار ایران به عنوان مرجع رسمی آمارهای کشور به منظور رفع حداکثری موازی کاری، رفع خطاهای موجود در سالنامه‌های آماری و همچنین یکپارچه‌سازی آمار و اطلاعات مندرج در آنها از اهمیت بسیار زیادی برخوردار می‌باشد. در برخی مواقع محققین، برنامه‌ریزان و سیاست‌گذاران با رجوع به منابع مختلف آماری با اطلاعات متناقض و متفاوتی برای یک متغیر یا شاخص مواجه می‌شوند. اینکه کدامیک از اطلاعات صحیح و دقیق می‌باشد و اینکه دلیل متفاوت بودن اطلاعات چیست از پرسش‌های مهمی است که باید به آن پاسخ مناسب داده شود. این تحقیق به دنبال بررسی مغایرت‌های آمار و اطلاعات سالنامه‌های آماری است تا با رفع آنها، اعتماد کاربران به آمار و اطلاعات منابع گوناگون افزایش یابد و مطالعات و تحقیقات بر پایه اطلاعات صحیح، دقیق و قابل اعتماد صورت پذیرد. در این تحقیق مواردی از قبیل یکسان بودن اطلاعات در سالنامه‌های آماری، یکسان بودن تعریف متغیرها، دستگاه‌های تولید کننده آمار و وجود موازی کاری در تولید و انتشار آمار مشخص می‌شود. بنابراین نتایج این تحقیق در استانداردهای سالنامه‌های آماری کشور، استان و دستگاه‌های اجرایی و رفع تناقضات در آمار و اطلاعات و تعاریف و مفاهیم بکار رفته در آنها نقش بسیار مهمی داشته و به عنوان راهنما و پایه‌ای برای تهیه سالنامه‌های آماری در سراسر کشور بکار گرفته می‌شود و افزایش سرمایه اجتماعی و اعتماد عمومی در خصوص آمار را به همراه خواهد داشت.

۱-۴- اهداف تفصیلی پژوهش

همان‌گونه که اشاره شد و از عنوان این طرح نیز برمی‌آید مهم‌ترین هدف این پژوهش، رفع تناقضات آماری و همچنین یکپارچه سازی اطلاعات سالنامه‌های مختلف آماری است.

اهداف تفصیلی طرح:

- ۱- ارائه راهکارهای یکپارچه‌سازی محتوای سالنامه‌های آماری کشور، استان و دستگاه‌های اجرایی کشور
- ۲- ارائه پیشنهادهای برای رفع تناقضات آماری بین سالنامه‌های آماری کشور، استان و دستگاه‌های اجرایی کشور

۱-۵- تعاریف و مفاهیم کلی مورد نیاز

در این طرح به شناساندن برخی مفاهیم کلی که در این طرح مطرح می‌شوند می‌پردازیم.

تولید کننده داده^۱:

الف: داخل مرکز آمار ایران:

هریک از دفاتر موضوعی است که از طریق انجام آمارگیری‌های مختلف یا محاسبات ملی داده‌ها را جمع‌آوری می‌کند.

ب: خارج از مرکز آمار ایران:

هریک از دستگاه‌های اجرایی یا نهادهای بخش خصوصی است که داده‌های مربوط به ماموریت‌های سازمانی خود را از طریق فرایندهای اداری یا آمارگیری‌ها جمع‌آوری می‌کند.

کاربران^۲:

کاربران همه افرادی هستند که به نحوی از داده‌ها و اطلاعات آماری تولید شده مرکز استفاده می‌کنند. کاربران شامل اشخاص حقیقی و حقوقی، بخش عمومی و خصوصی، ملی و بین‌المللی می‌باشند. بدیهی است کارکنان مرکز آمار ایران نیز به عنوان اشخاص حقیقی (فارغ از ماموریت سازمانی) شامل این تعریف می‌شوند. کارکنان مرکز آمار ایران یا معاونت‌های آمار و اطلاعات سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان‌ها که به منظور انجام ماموریت‌های سازمانی خود برای تولید آمار از داده‌ها و اطلاعات آماری استفاده می‌کنند، در شمول این تعریف قرار نمی‌گیرند.

اطلاعات آماری^۳: اطلاعات حاصل از پردازش‌های آماری داده‌ها که می‌توان به صورت جدول، نمودار، نقشه آماری و... باشد.

جدول آماری^۴: جدولی شامل داده‌های تجمیع شده واحدهای آماری است. به منظور ایجاد هماهنگی در محتوای اطلاعات آماری سالنامه‌های آماری استان‌ها، الگوی جداول آماری استاندارد برای فصل‌ها طراحی شده است. اغلب جداول مزبور با توجه به تغییری تهیه و تنظیم شده است که انتظار می‌رود آمار مربوط به آن‌ها وجود داشته و از نظر تحقیقات موضوعی و برنامه‌ریزی‌های منطقه‌ای به عنوان آمارهای پایه‌ای مورد نیاز پژوهشگران باشد.

سالنامه آماری^۵: سالنامه آماری کشور حاوی مجموعه‌ای از آخرین اطلاعات آماری موجود در زمینه‌های اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی می‌باشد که به منظور رفع نیازهای آماری تصمیم‌گیران، برنامه‌ریزان، پژوهشگران و سایر متقاضیان به طور سالانه تهیه و منتشر می‌شود. نتایج سرشماری‌ها و آمارگیری‌های نمونه‌ای اجرا شده توسط مرکز آمار ایران، آمارهای ثبتي و نتایج آمارگیری‌های اجرا شده در دستگاه‌های اجرایی کشور، منابع آماری این نشریه را تشکیل می‌دهند. با توجه به اینکه سرشماری عمومی نفوس و مسکن و برخی از آمارگیری‌ها و سرشماری‌ها توسط مرکز آمار ایران و سایر سازمان‌ها با فاصله زمانی منظم اجرا نمی‌شود، برخی از اطلاعات آماری مندرج در سالنامه، هر ساله و به طور مستمر در دسترس نمی‌باشد.

آمار رسمی^۶: آمار مورد نیاز تصمیم‌گیری‌های حاکمیتی کشور است که توسط دستگاه‌های اجرایی تولید و اطلاع‌رسانی می‌شود و عنوان آن در «فهرست آمارهای رسمی ایران» قرار گرفته است.

¹ Data Producer

² Users

³ Statistical information

⁴ Statistical Table

⁵ Statistical Yearbook

⁶ Official Statistics

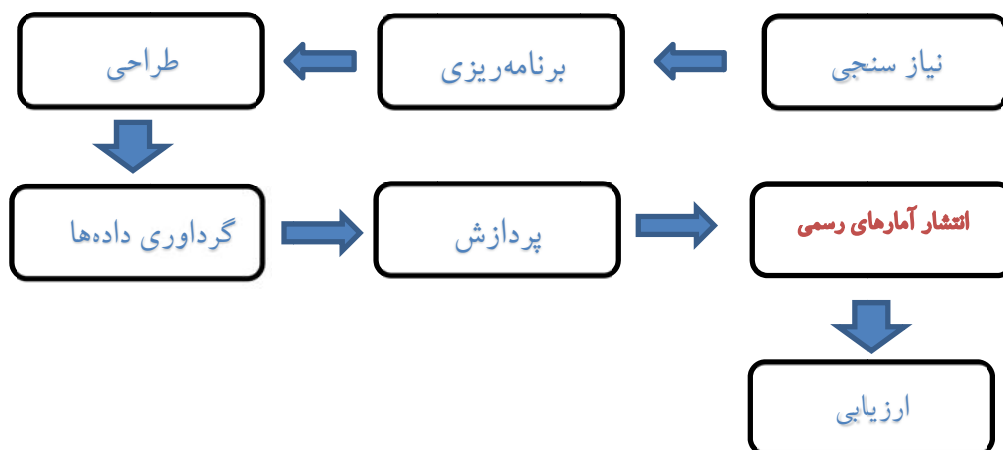
فهرست آمارهای رسمی ایران: فهرستی است حاوی عناوین و مشخصات شناسنامه‌ای آمارهای رسمی ایران که توسط مرکز آمار ایران، تهیه و بازنگری می‌شود و به تصویب شورای عالی آمار می‌رسد.

مروری بر ادبیات پژوهش

۱-۲ - مقدمه

در این فصل تلاش خواهد شد تا با مرور ادبیات پژوهش مورد نظر به ارائه‌ی مبانی نظری و علمی هم‌پیوند با این تحقیق پرداخته شود. یکی از مهمترین ارکان برنامه‌ریزی‌های دقیق و حساب شده، داده‌ها و اطلاعات آماری است، بطوری که کوچکترین خلل در دقت داده‌ها و اطلاعات آماری، سنگ‌بنای برنامه‌ریزی‌ها را با مشکل مواجه خواهد کرد. حکمرانان و سیاست‌گذاران موفق هر جامعه با برنامه‌ریزی دقیق برگرفته شده از اطلاعات آماری درست، تصمیمات بهینه را خواهند گرفت و سیاست‌های کارآمدی را برای جامعه اتخاذ خواهند کرد. همان‌طور که قبلاً بیان شد منظور از آمار رسمی، اطلاعات عددی است که توسط دستگاه‌های اجرایی کشور مطابق آئین‌نامه و دستورالعمل‌های مصوب شورای عالی آمار و به منظور استفاده در سیاست‌گذاری، برنامه‌ریزی، پژوهش و اطلاع‌رسانی وضعیت کلان و عمومی کشور تولید و منتشر می‌شوند. تمامی مراحل تهیه و تولید اطلاعات آماری که در دستگاه‌های اجرایی تولید و منتشر می‌شوند، تحت لوای آمار رسمی قرار دارند. بدین معنی که تمامی مراحل از تاریخچه‌ی تولید آمار، تعاریف، مفاهیم و استانداردها، ذی‌نفعان، شیوه‌های تولید و مدیریت آمار، پردازش اطلاعات آماری، کنترل افشای اطلاعات و انتشار اطلاعات آماری همگی از بخش‌های جدایی‌ناپذیر آمار رسمی دستگاه‌های اجرایی مربوطه هستند.

شکل ۲-۱- فرایند تولید آمارهای رسمی

۲-۲- اصول بنیادین آمارهای رسمی

نگرانی در مورد ارائه آمارهای رسمی از جانب سازمان‌ها و دولت‌ها، حتی سازمان ملل را بر آن داشت تا با تدوین منشور یا اصولی دولت‌ها و کشورها را ملزم کند تا با دقت و مسئولیت‌پذیری بیشتری نسبت به تولید و ارائه آمار به مخاطبان عمل نمایند. اداره آمار سازمان ملل در سال ۱۹۹۳ ده اصل را تدوین و به کمیسیون آمار این سازمان تحویل داد. این کمیسیون پس از بررسی‌های لازم آنها را با عنوان "اصول بنیادین آمارهای رسمی" در سال ۱۹۹۴ به تصویب رساند. در این ده اصل تأکید سازمان ملل بر رعایت موازین اخلاقی و منطقی بر پایه راستی و اعتماد است. این اصول در سال ۲۰۱۳ نیز مورد بازبینی قرار گرفت. در این بازبینی تأکید مجدد گردید که این اصول بدون هیچگونه تغییری اصول بنیادین آمارهای رسمی خواهند بود. این ده اصل در واقع چشم‌انداز شفافیتی در چگونگی کیفیت تولید و اشاعه آمار در هر کشور را فراوری تمامی دست‌اندرکاران فعالیت‌های آماری می‌گذارد به شرح زیر است:

اصل ۱- ارتباط، بی‌طرفی و دسترسی برابر

آمارهای رسمی با ارائه اطلاعات در مورد وضعیت اقتصادی، جمعیتی، اجتماعی و زیست‌محیطی، جزئی ضروری از سیستم اطلاعاتی یک جامعه دموکراتیک را فراهم می‌سازد که هم دولت، هم اقتصاد و هم عموم افراد جامعه از آن بهره می‌برند. لذا قرار بر این است که آن دسته از آمارهای رسمی که سودمندی آنها در عمل به اثبات رسیده است توسط موسسات آمارهای رسمی تهیه شده و بدون هیچ تبعیضی در اختیار علاقمندان قرار گیرد تا به این وسیله حق شهروندان در برخورداری از اطلاعات عمومی ادا شود.

اصل ۲- موازین و اخلاق حرفه‌ای

برای حفظ اعتماد عمومی به آمارهای رسمی، لازم است که موسسات آماری بر مبنای ملاحظات دقیق تخصصی شامل اصول علمی و اخلاق حرفه‌ای، در مورد روش‌های جمع‌آوری، پردازش، ذخیره‌سازی و توزیع داده‌های آماری تصمیم بگیرند.

اصل ۳- پاسخ‌گویی و شفافیت

برای تسهیل درک صحیح از داده‌ها لازم است موسسات آماری، اطلاعات را منطبق با استانداردهای علمی تدوین شده در مورد منابع، روش‌ها و روندهای آماری ارائه نمایند.

اصل ۴- پیشگیری از استفاده نادرست

موسسات آماری مجازند برای پیشگیری از تفسیرها و تعبیرهای اشتباه و استفاده نادرست از آمار، توضیحات لازم را ارائه نمایند.

اصل ۵- صرفه‌جویی

موسسات آماری می‌توانند داده‌های لازم را از انواع منابع، اعم از آمارگیری‌های مختلف و یا اطلاعات ثبتی اداری تهیه کنند. لازم است موسسات آماری منابع خود را با توجه به کیفیت، دقت زمانی، هزینه‌ها و زحماتی که متوجه پاسخگویان می‌شود، انتخاب نمایند.

اصل ۶- حفظ محرمانگی

اطلاعات مربوط به اشخاص اعم از حقیقی یا حقوقی که توسط موسسات آماری به منظور تهیه جداول آماری جمع‌آوری می‌شوند، باید کاملاً محرمانه محسوب شده و تنها برای مقاصد آماری مورد استفاده قرار گیرند.

اصل ۷- قانون آمار

لازم است قوانین، مقررات و موازین حاکم بر نظام آماری به اطلاع همگان رسانده شود.

اصل ۸- هماهنگی در سطح ملی

برقراری هماهنگی بین موسسات آماری یک کشور برای تحقق نظام آماری هماهنگ، منسجم و کارآمد، امری ضروری است.

اصل ۹- استانداردهای بین‌المللی

بهره‌گیری موسسات آماری کشورهای جهان از مفاهیم، رده‌بندی‌ها و روش‌های بین‌المللی، هماهنگی، انسجام و کارایی نظام‌های آماری را در تمام سطوح رسمی افزایش می‌دهد.

اصل ۱۰- همکاری بین‌المللی

همکاری دو جانبه و چندجانبه آماری موجب پیشرفت نظام آمارهای رسمی کشورها می‌شود.

مهمترین آمارهای رسمی تولید شده توسط مرکز آمار ایران به شرح زیر است:

- سرشماری عمومی (نفوس و مسکن، کشاورزی و...)
- آمارگیری‌های اجتماعی و اقتصادی خانوار (طرح آمارگیری هزینه و درآمد خانوار، طرح آمارگیری نیروی کار و...)
- آمارگیری‌های فرهنگی و بازرگانی (صادرات و واردات، فرهنگ عمومی، ورزش و...)
- آمارگیری‌های صنعت، معدن و محیط زیست
- آمارگیری‌های زیربنایی و ساختمان (معاملات، قیمت و اجاره مسکن و...)
- آمارگیری از شاخص‌های قیمت (تولیدکننده، مصرف‌کننده و...)
- آمارگیری‌های کشاورزی (زراعت، دام، طیور و...)
- حساب‌های ملی و منطقه‌ای (جدول داده ستانده، حساب‌های اقماری و...)

هر سازمان بنابر وظایف و نیازهای خویش اقدام به جمع‌آوری، تجزیه و تحلیل و انتشار آمارهای خاصی می‌کند. طبق قانون تاسیس مرکز آمار ایران، کلیه آمارهای جمع‌آوری شده در سازمانهای مختلف در اختیار مرکز آمار ایران قرار گرفته و مرکز مزبور با استفاده از آمارهای مربوطه و نیز آمارهائی که خود تولید می‌کند بررسی‌های لازم را برای برنامه ریزیهای اقتصادی و اجتماعی انجام داده و نتایج آنرا در نشریات متعدد در اختیار مقامات مربوطه، پژوهشگران و سایر علاقمندان قرار می‌دهد.

سازمانهای عمده ای که جمع‌آوری و نشر آمار از جمله وظایف مهم آنها است عبارتند از:

- ۱- مرکز آمار ایران کلیه اطلاعات و داده‌های آماری در زمینه‌های مختلف اقتصادی و اجتماعی در سطح کل کشور.
- ۲- بانک مرکزی ایران آمارهای اقتصادی شامل شاخص قیمتها، مصرف خانوار شهری، موازنه پرداختها و مسکن.
- ۳- وزارت امور اقتصاد و دارائی آمارهای صنعتی و معدنی و بازرگانی.
- ۴- وزارت امور اقتصاد و دارائی آمار بازرگانی خارجی ایران.
- ۵- شرکت ملی نفت ایران آمار مربوط به استخراج، تولید، تصفیه، مصرف، و صدور نفت.
- ۶- وزارت جهاد کشاورزی آمار کشاورزی و آمارهای مربوط به دام.
- ۷- وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی آمار نیروی انسانی.
- ۸- وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی آمارهای بهداشتی از قبیل کادر پزشکی، تاسیسات و تسهیلات درمانی، تنظیم خانواده و مرگ و میر در شهرهای انتخابی.
- ۹- وزارت علوم تحقیقات و فناوری آمار آموزش عالی.
- ۱۰- وزارت آموزش و پرورش آمار آموزش ابتدائی و متوسطه.
- ۱۱- وزارت دادگستری آمار قضائی.
- ۱۲- سازمان ثبت احوال کل کشور آمار تولد و مرگ و ازدواج و طلاق.
- ۱۳- شهرداریها آمار کشتار دام.
- ۱۴- نیروی انتظامی کل کشور آمار مربوط به اماکن عمومی، جرائم، وسائط نقلیه و تصادفات.
- ۱۵- وزارت اطلاعات آمار مربوط به جرایم، رادیو و تلویزیون.
- ۱۶- وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی آمار کتابخانه‌ها و موزه‌ها.
- ۱۷- وزارت نیرو

علاوه بر سازمانهای فوق، موسسات دیگری نیز به امر تهیه و انتشار آمار اشتغال دارند که از آنها در تدوین سالنامه آماری مرکز آمار ایران استفاده شده است بطوریکه با مطالعه سالنامه مزبور می‌توان با نام و نوع آمار تولیدی دستگاههای مختلف مملکتی آشنائی پیدا کرد.

۲-۳- چگونگی تولید آمارهای مختلف

همان‌طور که قبلاً اشاره شد جمع‌آوری و فراهم آوردن آمار معمولاً از طریق انجام سرشماری و یا آمارگیری‌های نمونه ای صورت می‌گیرد که اینک بشرح آنها می‌پردازیم:

الف - سرشماری

سرشماری یک نوع آمارگیری است که با استفاده از آن کلیه واحدهای یک جامعه مورد نظر زیر پوشش آمارگیری قرار می‌گیرند مانند سرشماری نفوس مسکن که کلیه افراد کشور را در بر می‌گیرد.

ب - آمارگیری نمونه ای

با استفاده از این روش تعداد معینی از واحدهای یک جامعه زیر پوشش آمارگیری قرار می‌گیرند مانند آمارگیریهای نمونه ای، نیروی کار، هزینه و درآمدخانوار و... در این آمارگیری که به طریق نمونه ای انجام می‌گیرد اطلاعات مورد نظر فقط از واحدهائی اخذ می‌گردد که قبلاً بر اساس نمونه انتخاب شده اند.

نحوه انجام کار:

برای انجام یک آمارگیری نمونه ای یا سرشماری نیازهای سازمانهای مختلف مصرف کننده آمار، قبلاً تعیین و روشن می‌شود. بر اساس نیازهای مربوطه، نوع اطلاعاتی که باید کسب شوند معین می‌گردد و سپس بر مبنای اطلاعات مورد نیاز پرسشنامه هائی تهیه و سئوالاتی در آنها مطرح می‌شود. ماموران آمارگیر که قبلاً تحت تعلیم قرار گرفته و با نحوه کار و هدف مربوطه آشنائی کامل دارند با مراجعه به واحدهای آماری مورد نظر پرسشنامه های مربوطه را تکمیل و اطلاعات لازم را کسب می‌کنند. پس از تکمیل پرسشنامه ها، اطلاعات جمع آوری شده در قالب جداول متعدد آماری استخراج و بعد از تجزیه و تحلیل های لازم بصورت نشریات آماری در اختیار متقاضیان و علاقمندان قرار گرفته و بعنوان منابع آماری مورد استفاده واقع می‌شوند.

در زیر به شرح انواع سرشماریها و آمارگیریهای نمونه‌ای که در ایران اجرا می‌شوند می‌پردازیم:

الف - سرشماری

۱- سرشماری عمومی نفوس مسکن

سرشماری عمومی نفوس و مسکن یکی از عمده‌ترین راه‌های شناخت کشورها برای برنامه ریزی، نظارت، کنترل و ارزیابی خدمات و فعالیت‌های ملی و منطقه‌ای می‌باشد. سابقه شمارش جمعیت که اصطلاحاً سرشماری نفوس خوانده می‌شود از دیر باز مورد توجه کشورهای جهان بوده است و همواره دولت‌ها کوشیده‌اند از این طریق، تعداد جمعیت کشور و برخی از ویژگی‌های عمده‌ی مربوط به آن را جمع‌آوری کنند.

امروزه در اغلب کشورها سرشماری نفوس به فاصله ۵ یا ۱۰ سال یکبار به مرحله‌ی اجرا در می‌آید. در ایران، سرشماری در سال‌های ۱۳۳۵، ۱۳۴۵، ۱۳۵۵، ۱۳۶۵، ۱۳۷۵، ۱۳۸۵، ۱۳۹۰ و ۱۳۹۵ شمسی مطابق روش‌های علمی و متناسب با زمان، انجام شده است. در عملیات سرشماری به تدریج از تکنیک‌ها و روش‌های علمی ویژه‌ای استفاده شده است و بسیاری از کارشناسان در این زمینه تجربیات گرانبهایی را کسب کرده‌اند. شایان ذکر است قبل از اجرای سرشماری به روش نوین، در سال ۱۳۱۸ شمسی، سرشماری یکروزه در ۳۶ شهر کشور به عمل آمد، ولی این تلاش بنا به دلایلی ناتمام ماند.

در حال حاضر با توجه به این‌که کشور در مرحله گذار از جامعه کمتر توسعه یافته به جامعه توسعه یافته می‌باشد؛ و از آنجایی که این رهگذر با تغییرات وسیع اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی رو به رشد می‌باشد، بنابراین هر قدر که بتوان اطلاعات و آمار بهنگام‌تری در مورد جمعیت کشور به دست آورد، برنامه‌ریزی‌ها و سیاست‌گذاری‌ها از دقت و اعتبار بیشتری برخوردار خواهد بود.

حجم عملیات و فعالیت های لازم برای اجرای سرشماری به قدری وسیع و گسترده است که باید یک یا چند سال قبل از اجرای سرشماری برای هدایت و برنامه ریزی عملیات مربوط به آن، ستاد سرشماری عمومی نفوس و مسکن تشکیل شود. این ستاد برای انجام فعالیت های سرشماری، گروههای کاری مختلف را شامل می شود. علاوه بر این گروه‌ها، به منظور هماهنگی بیشتر و تسهیل در اخذ تصمیمات ستاد، گروه هماهنگی و تلفیق زیر نظر ستاد سرشماری کشور تشکیل و انجام وظیفه می‌کند. ریاست ستاد سرشماری کشور برعهده رییس مرکز آمار ایران است و قائم مقام ستاد سرشماری، معاون طرح های آماری مرکز آمار ایران می باشد. ستاد سرشماری کشور می کوشد از تجارب و تخصص های کارکنان سایر سازمان‌های دولتی و نهادهای انقلاب اسلامی و بخش خصوصی نیز در اجرای سرشماری عمومی نفوس و مسکن کشور بهره گیرد.

۲- سرشماری کشاورزی

بخش کشاورزی بدلیل تامین غذای مورد نیاز جامعه یکی از مهمترین حوزه‌های اقتصادی کشور محسوب می‌شود. این بخش از یک طرف سهم بالایی در ارزش افزوده اقتصاد کشور به خود اختصاص می‌دهد و از طرف دیگر سهم قابل ملاحظه‌ای در حوزه اشتغال دارد. به منظور پاسخگویی به نیازهای روزافزون آمار و اطلاعات در بخش کشاورزی برای تحلیل وضعیت گذشته و حال، برنامه ریزی و پیش‌بینی آینده انجام آمارگیری‌های کشاورزی یک ضرورت است. یکی از شیوه‌های تولید آمار کشاورزی اجرای سرشماری کشاورزی با روش شمارش تمام واحدهای کشاورزی است. تقریباً تمام کشورهای دنیا سرشماری کشاورزی را هر ۵ یا ۱۰ سال اجرا می‌کنند. در ایران نیز سرشماری کشاورزی هر ۱۰ سال یکبار اجرا می‌شود.

۳- سرشماری صنعتی

اطلاعات قابل ارائه در این بخش شامل: کارگاه‌های صنعتی برحسب تعداد نفرات شاغل در آن‌ها، کارگاه‌های تولیدکننده محصولات برحسب نوع، شاغلان در این کارگاه‌ها برحسب جنس و سن، ارزش افزوده تولیدی این کارگاه‌ها، ظرفیت تولید، میزان سرمایه گذاری و .. می باشد.

اولین سرشماری صنعتی کشور، در مرداد ماه ۱۳۴۲ به وسیله اداره کل آمار عمومی وقت انجام گرفت. از سال ۱۳۴۳ تا سال ۱۳۵۱، وزارت اقتصاد وقت به تهیه آمار از کارگاه‌های صنعتی کشور مبادرت نمود و از سال ۱۳۵۲ به بعد، این وظیفه به وزارت صنایع و معادن وقت محول شد.

مرکز آمار ایران در سال ۱۳۵۱، برای اولین بار از کارگاه‌های بزرگ صنعتی (۱۰ نفر کارکن و بیشتر) سرشماری به عمل آورد و از آن سال تا سال ۱۳۶۶، این سرشماری را همه ساله بجز سال‌های ۱۳۵۶ و ۱۳۵۷ به انجام رسانید. بر اثر تغییرات حاصل در بافت صنعتی کشور و ضرورت بررسی آماری کل کارگاه‌های صنعتی، مرکز آمار ایران در سال ۱۳۶۷، طرح جامع آمارگیری صنعتی را تهیه و به مرحله اجرا درآورد که اجرای این طرح با انجام تغییراتی، تا سال ۱۳۷۰ نیز ادامه یافت.

با توجه به این امر که قسمت اعظم تولید بخش صنعت، مربوط به کارگاه‌های بزرگ صنعتی (۱۰ نفر کارکن و بیشتر) است، مرکز آمار ایران مجدداً اجرای طرح آمارگیری از کارگاه‌های بزرگ صنعتی را در سال ۱۳۷۱ آغاز کرد که در سال‌های ۱۳۷۲ و ۱۳۷۳ نیز ادامه یافت. همچنین در سال ۱۳۷۳، این مرکز طرح سرشماری عمومی صنعت و معدن را به مرحله اجرا درآورد.

از سال ۱۳۷۷، سرشماری از کارگاه‌های صنعتی دارای ۱۰ نفر کارکن و بیشتر هر سال انجام می‌شود و اطلاعات تفصیلی سال قبل کارگاه‌های مذکور، برحسب فعالیت‌های مختلف صنعتی جمع‌آوری و منتشر می‌گردد. در سال ۱۳۸۱، طرح سرشماری عمومی کارگاهی با هدف جمع‌آوری اطلاعات چارچوبی فعالیت‌های اقتصادی کشور اعم از کارگاه‌ها و خانوارها، نیز انجام شد.

در سال‌های بعد نیز با استفاده از چارچوب به دست آمده از سرشماری عمومی کارگاهی ۱۳۸۱، کارگاه‌های دارای ۱۰ نفر کارکن و بیشتر با روش سرشماری مورد آمارگیری قرار گرفت. گردآوری آمار مشخصات اجاره‌نامه‌های جدید صنعتی، فعالیت آماری دیگری است که از شروع فعالیت‌های آماری وزارت صنایع و معادن تاکنون، به طور مستمر انجام می‌شود.

ب- آمارگیری‌های نمونه‌ای

آمارگیری‌های نمونه‌ای معمولاً هر سال انجام می‌گیرند و بر خلاف سرشماری‌ها که تمامی یک جامعه را در بر می‌گیرند پوشش آمارگیری‌های نمونه‌ای فقط شامل تعدادی از واحدهای نمونه در یک جامعه آماری می‌گردد. اهم این آمارگیری‌ها عبارتند از:

۱- آمارگیری هزینه و درآمد خانوار ۲- آمارگیری طرح نیروی کار ۳- آمارگیری گردشگری ۴- آمارگیری فناوری اطلاعات و اینترنت.

۲-۴- نشریات آماری

نتایج آمارگیری‌های ذکر شده در نشریات مختلف منتشر شده و مورد استفاده برنامه ریزان، سازمان‌های مختلف، علاقمندان و دانشجویان (برای نوشتن رساله) قرار می‌گیرد. نشریات مزبور همراه با نشریات حاوی نتایج سرشماری‌ها و تجزیه و تحلیل‌های آماری به عنوان منابع آماری مستند هر سال از طرف مرکز آمار ایران و سایر سازمان‌های صلاحیت‌دار منتشر و در دسترس عموم قرار می‌گیرند. مهمترین نشریاتی که بعنوان منابع آماری از طرف مرکز آمار ایران منتشر می‌شوند و در امر تحقیق و برنامه ریزی‌های مختلف مورد استفاده قرار می‌گیرند عبارتند از:

- ۱- نشریات سرشماری عمومی نفوس و مسکن به تفکیک شهرستان، استان و کل کشور.
- ۲- نشریات مربوط به نتایج آمارگیری جمعیت و نیروی کار
- ۳- نشریات مربوط به آمارگیری‌های بخش انرژی
- ۴- نشریه نتایج آمارگیری هزینه و درآمد خانوار شهری و روستائی (شامل اطلاعاتی درباره ترکیب هزینه‌های خوراکی و غیرخوراکی و متوسط هزینه‌ها).
- ۵- نشریه نتایج آمارگیری کشاورزی.
- ۶- نشریه نتایج آمارگیری‌های حوزه صنعتی.
- ۷- نشریه نتایج آمارگیری نیروی کار.
- ۸- سالنامه آماری استان‌ها که تقریباً حاوی اطلاعات کاملی درباره هر استان می‌باشد.
- ۹- سالنامه آماری کشور که هر سال به زبان فارسی و انگلیسی منتشر می‌شود.

نکته ای که در مورد نشریات فوق باید اضافه شود این است که نشریات حاوی نتایج آمارگیری‌های نمونه ای فقط در سطح استان یا کل کشور قابل استفاده می‌باشند و برای واحدهای کوچکتر از قبیل شهرهای یک استان و یا یک

روستای بخصوص در یک شهر قابل استفاده نیستند. در مواردیکه اطلاعات دقیق برای واحدهای کوچک مورد نیاز باشد باید از نشریات حاوی نتایج سرشماریها که کل جامعه آماری را در بر می‌گیرند استفاده شود. حال برای اینکه با منابع آماری فوق آشنائی بیشتری حاصل شود به معرفی دو نمونه از آنها یعنی سالنامه آماری و سالنامه آماری استانی می‌پردازیم.

۲-۵- سالنامه آماری

سالنامه آماری ایران برای اولین بار در سال ۱۳۴۵ منتشر شد و از آن تاریخ به بعد به جز سال ۱۳۵۷، هر ساله مرتباً منتشر می‌شود. سالنامه آماری ایران از طرفی مبین زندگی سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کشور است و از طرف دیگر روشنگر تحولاتی است که سالیان اخیر در شئون مختلف این کشور روی داده است. این منبع آماری ابزار کار پژوهشگران و برنامه ریزان اقتصادی و اجتماعی است. اطلاعات آماری مندرج در این منبع از میان انبوه ارقام و داده های مختلف برگزیده شده است و در این گزینش سعی وافر به عمل آمده است تا با توجه به نیازهای اساسی و عمده استفاده‌کنندگان از ارقام و اعداد، اطلاعات موجود بنحوی در قالب جداول ریخته شوند که حتی‌الامکان پاسخگوی آن نیازها باشد. برای اینکه پژوهش‌گران و برنامه ریزان بتوانند تحولات اقتصادی و اجتماعی کشور را در کادر فشرده تری بنگرند، ارقام و اطلاعات بر حسب ضرورت در دوره های زمانی کم و بیش طولانی ارائه شده است و به این ترتیب امکان مقایسه آمار مربوط به یک موضوع خاص در سال‌های مختلف فراهم می‌گردد. سالنامه مزبور دارای نقشه، نمودار و دیاگرام است و ارائه مطالب بصورت ارقام و جداول آماری است. هر جدول بر حسب مورد، دارای پانویس و مآخذی است که خواننده را در دستیابی به اطلاعات وسیع تر در زمینه مربوطه راهنمایی می‌کند. نحوه تنظیم مطالب موضوعی است و زیر هر موضوع کلی موضوعات وابسته ذکر شده است. در ابتدا دارای فهرست مندرجات است که بدون رعایت ترتیب الفبائی و بنابر اهمیت موضوع از نظر پژوهش‌های آماری رده بندی شده است. در ابتدا مشخصات جغرافیائی و اقلیمی کشور و بعد خصوصیات اجتماعی و نفوس و سپس موضوعات اقتصادی ذکر شده است. این سالنامه به چندین بخش و هر بخش به چند فصل تقسیم شده است. در ابتدای هر فصل مقدمه مختصری ذکر شده که طی آن نحوه تنظیم مطالب و تعاریف بیان شده است. به این ترتیب خواننده با مطالعه مقدمه هر فصل به شمول اطلاعات و تقسیم بندی مطالب مربوطه در آن پی می‌برد. همچنین عبارات و اصطلاحات مربوطه در هر فصل بسادگی تعریف و توصیف شده اند تا خواننده احتمالاً در تعبیر آنها دچار اشکال نشود. به این ترتیب خواننده با ملاحظه مقدمه و تعاریف مربوطه در هر فصل با موضوع اطلاعات ارائه شده و شمول آن و نیز با تعاریف مربوطه آشنائی پیدا می‌کند.

سالنامه آماری کشور مجموعه‌ای حاوی اقلام آماری و مهمترین شاخص‌های تولید شده بیش از ۷۰ دستگاه اجرایی کشور و نتایج طرح های آماری مرکز آمار ایران در زمینه‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی می‌باشد که از سال ۱۳۴۵ تاکنون تهیه و منتشر می‌شود. انتشار منظم و پیوسته این نشریه، منجر به تولید سری زمانی ارزشمندی از شاخص‌های مورد نیاز پژوهشگران، برنامه‌ریزان و سیاستگذاران شده است. از سال ۱۳۸۷ به منظور کاهش فاصله زمانی تولید تا انتشار و افزایش کیفیت و سرعت تهیه آمارهای مندرج در آن و همچنین اطلاع رسانی به‌هنگام، از سامانه اختصاصی به آدرس <http://salnameh.sci.org.ir> برای جمع‌آوری اطلاعات از دستگاه‌ها و دفاتر موضوعی مرکز آمار ایران و انتشار الکترونیکی آن در قالب‌های word و excel بهره‌گیری شده است. لازم به ذکر است سالنامه آماری استان‌ها نیز به تدریج تحت پوشش سامانه الکترونیکی سالنامه آماری کشور قرار گرفت و این سامانه در حال حاضر در تمامی

استان‌ها فعال و دسترسی به اطلاعات سالنامه استان‌ها نیز از طریق درگاه ملی مرکز آمار ایران به نشانی www.amar.org.ir و همچنین آدرس <http://salnameh.sci.org.ir> امکان‌پذیر است. البته نسخه انگلیسی آن در سال‌های ۱۹۶۶، ۱۹۶۸، ۱۹۷۰، ۱۹۷۲ و ۱۹۷۳ چاپ شده و بعد از آن تا سال ۱۹۹۶ متوقف و در سال‌های ۱۳۷۶، ۱۳۷۷ و ۱۳۷۸ (۱۹۹۷-۹۹) به صورت دوزبانه در یک مجلد منتشر شده است. از سال ۲۰۰۰ میلادی (۱۳۷۹) چاپ نسخه انگلیسی در مجلدی جداگانه از سر گرفته شده و به صورت مستمر انتشار یافته است.

سالنامه آماری استان‌ها:

این نشریه اطلاعات مکملی را درباره هر استان در اختیار می‌گذارد و برای هر یک از استان‌ها تدوین می‌شود. این منبع مورد استفاده برنامه ریزان در دفاتر برنامه ریزی منطقه ای است زیرا تصویری دقیق از منابع، امکانات، احتیاجات و شرایط هر منطقه ارائه می‌دهد. در این نشریه نیز ارائه مطالب بصورت جداول آماری است و مطالب عمده آن عبارتند از: مشخصات جغرافیائی و اقلیمی، جمعیت و نیروی انسانی، آموزش، ورزش، بهداشت، بیمه، مسکن، آمار قضائی، اوقاف، وسایل ارتباط جمعی، کشاورزی، دام، شرکت های تعاونی روستائی معدن و صنعت، راهها و حمل و نقل، ارتباطات و مخابرات، برق، استاندارد، عمران، بودجه خانوار، مالیات و گمرک، شهرداری، قند و شکر و دخانیات. زیر هر یک از موضوعات فوق نیز مجدداً موضوعات وابسته ذکر شده اند. این نشریه حاوی نقشه های مختلف آماری و نمودار می باشد. هر جدول دارای مآخذی است که خواننده را برای دستیابی به اطلاعات مفصل‌تر راهنمائی می‌کند. همچنین جداول بر حسب مورد، دارای پانویس هستند. این نشریه دارای فهرست مندرجات است و اطلاع از داده های آماری مندرج در آن از طریق فهرست مزبور امکان پذیر می باشد.

سالنامه آماری استان‌ها توسط سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی در هر استان تهیه می‌شود که شامل اطلاعات آماری هر استان به طور جداگانه می‌باشد. قبل از سال ۱۳۸۰ این مجموعه با نام «آمارنامه استان» منتشر می‌شد که به دلیل تفاوت در شکل و نوع جداول آمارنامه استان‌های کشور، قابلیت مقایسه استان‌ها در بسیاری از شاخص‌ها، تعیین جایگاه و رتبه استان‌ها از نظر شاخص‌های آماری امکان پذیر نبوده و به همین دلیل ضرورت یکسان‌سازی و تدوین الگوی واحد جهت انتشار سالنامه برای تمامی استان‌های کشور، مدنظر قرار گرفت. از آن زمان، تهیه، تدوین و انتشار این نشریه براساس الگویی هماهنگ با سالنامه آماری کشور تحت نظارت مرکز آمار ایران صورت می‌گیرد. این الگو تحت عنوان راهنمای تهیه سالنامه آماری استان و الگوی جداول آماری انتشار و در اختیار استان‌ها قرار گرفت. همچنین جهت ایجاد هماهنگی بیشتر عنوان این نشریه نیز از «آمارنامه استان» به عنوان «سالنامه آماری استان» تغییر نمود.

محمل‌های قانونی جمع‌آوری و انتشار اطلاعات آماری

الف - علاوه بر مواد ۳ لغایت ۱۳ قانون مرکز آمار ایران که وظایف و اختیارات مرکز آمار ایران، تکالیف سایر مؤسسات و شرکت‌های دولتی و مسؤولیت اشخاص را برای همکاری در زمینه جمع‌آوری و ارائه آمارهای مورد نیاز تعیین نموده است، بخشنامه هایی نیز توسط مقامات مسؤول مملکتی برای تنظیم امور و تقویت و تداوم فعالیت های آماری کشور صادر شده است که در اینجا، دو بخشنامه جهت مزید اطلاع در دسترس همکاران قرار می‌گیرد.

ب - ماده دو قانون تأسیس مرکز آمار ایران، انتشار سالنامه آماری کشور را از وظایف مرکز آمار شناخته است و پس از تجدید نظر در سال ۱۳۵۳، این وظیفه در ماده سه بند ح تصریح شده است .

ج - ماده ۵۴ قانون برنامه پنجم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کشور به منظور یکپارچه‌سازی، ساماندهی و رفع موازی کاری در نظام آماری کشور:

- ۱- مرکز آمار ایران مرجع رسمی تهیه، اعلام و انتشار آمارهای رسمی کشور است.
- ۲- مرکز آمار ایران حداکثر ظرف سال اول برنامه با همکاری دستگاه‌های اجرایی نسبت به تهیه برنامه ملی آمار کشور مبنی بر فناوری‌های نوین با رعایت استاندارد ها و ضوابط تولید و انتشار آمارهای رسمی، استقرار نظام آمارهای ثبتي و استقرار و تغذیه مستمر پایگاه اطلاعات کشور اقدام نماید. این برنامه با پیشنهاد مرکز آمار ایران و تصویب شورای عالی آمار برای دستگاه‌های اجرایی لازم الاجرا است.
- ۳- به دستگاه‌های اجرایی اجازه داده می‌شود در حدود وظایف قانونی خود و در چارچوب ضوابط و استانداردهای مورد تأیید شورای عالی آمار نسبت به تولید آمار تخصصی حوزه مربوط به خود اقدام نمایند.

۲-۶- انتشار انواع داده‌ها

سازمان‌های آماری ملی اطلاعات گردآوری شده را به دو شکل

✓ داده‌های جدولی

✓ ریزداده‌ها

منتشر می‌کنند.

داده‌های جدولی یکی از قدیمی‌ترین محصول‌های آماری سازمان‌های آماری ملی است که حاوی اطلاعات بسیار مهم و به صورت یکپارچه خواهد بود. اطلاعات آماری برای استفاده کاربران در قالب جدول‌های آماری منتشر می‌شوند. سازمان‌های آماری ملی با استفاده از ریز داده‌هایی که در اختیار دارند، داده‌های جدولی را بر اساس یک یا چند متغیر رسته‌ای در قالب جدول‌های آماری منتشر می‌کنند. به بیان دیگر، سازمان‌های آماری ملی با استفاده از روش‌های آمار توصیفی انبوهی از اطلاعات را خلاصه کرده و در قالب جدول‌ها منتشر می‌کنند.

ریز داده‌ها در ابتدا، نمونه‌ای استفاده‌ی عمومی نام گرفتند و سپس در سال ۱۹۸۰، نمونه‌ی ریزداده‌ها برای استفاده‌ی عمومی نامیده شدند. این نوع داده‌ها محصول جدید سازمان‌های آماری ملی هستند و در حقیقت ماده‌ی خام این سازمان‌ها محسوب می‌شوند. فایل ریزداده‌ها دارای رکوردهایی است که شامل اطلاعات زیادی درباره‌ی واحدهای آماری می‌باشند. این داده‌ها معمولاً ترکیبی از رکوردها و متغیرهای مورد نظر هستند و در واقع اطلاعات مستقیم گردآوری شده از واحدهای آماری به شمار می‌آیند. ریزداده‌های سرشماری سال ۱۹۶۰ که در آمریکا اجرا شد، اولین ریزداده‌های منتشر شده محسوب می‌شوند. کانادا در سال ۱۹۷۰، استرالیا در سال ۱۹۸۱ و انگلستان در سال ۱۹۸۹ نیز ریزداده‌های حاصل از سرشماری‌های انجام شده را منتشر کردند. ریزداده‌ها قابل تبدیل به جدول‌های فراوانی و مقداری هستند و اساس کلیه پژوهش‌ها در زمینه‌های مرگ و میر، زاد و ولد، تغییرات جمعیتی، نیروی کار، برنامه‌ریزی برای آینده و... به شمار می‌آیند.

مطالعات اندکی در زمینه ارزیابی و کیفیت آماری در داخل کشور صورت پذیرفته است. با این وجود برخی از مطالعات در زمینه کیفیت آمارهای رسمی صورت پذیرفته است که عموماً در زمینه بررسی تعاریف و مفاهیم و راهکاری برای افزایش کیفیت و داده‌های استاندارد بوده است و اقدامی در جهت افزایش استانداردها صورت پذیرفته است. اناری (۱۳۸۴) در مقاله‌ای با عنوان «ابعاد و ملاک کیفیت و روش‌های ارزیابی کیفیت آمار رسمی»، به بررسی مفهوم کیفیت

و ارزیابی کیفیت آماری، تجربه‌های سایر کشورها و سازمان‌ها در این زمینه و معرفی برخی نظام‌های ارزیابی کیفیت و همچنین پیشنهاد روش تلفیقی از سیستم بازرسی کیفیت و طرح بازبینی کیفیت در مرکز آمار ایران برای ارزیابی کیفیت طرح‌های نمونه‌گیری کارگاهی پرداخته است. طالبی و همکاران (۱۳۹۲) در طرح پژوهشی با عنوان طراحی ابزار و راهکار اجرایی ارزیابی و اندازه‌گیری کیفیت آمارهای ثبتي به بررسی کیفیت آمارهای ثبتي و ارائه راهکار در این زمینه پرداختند.

افشاری و سقاییان‌نژاد اصفهانی (۱۳۹۲) در مقاله خویش با عنوان «بررسی علل تناقضات آماری از دیدگاه مدیران و مسوولان آمار مراکز وابسته به دانشگاه علوم پزشکی اصفهان» به بررسی علل تناقضات آماری پرداخته‌اند. آنان با استفاده از آنالیز واریانس و بررسی پرسشنامه تکمیل شده توسط مدیران و مسوولان آمار به بررسی این موضوع پرداختند. نتیجه پژوهش آنان نشان‌دهنده آن است که قوانین و دستورالعمل‌ها، هماهنگی، مدیریت و کنترل و نظارت به ترتیب مهمترین علل تناقضات آماری هستند.

۲-۷- مروری بر سالنامه آماری سایر کشورها

در سایر کشورهای جهان همانند ایران، هر ساله سالنامه آماری منتشر می‌شود که در اینجا به برخی از این کشورها اشاره می‌کنیم:

سالنامه آماری کشور ژاپن

سالنامه آماری کشور ژاپن مجموعه‌ای خلاصه از اطلاعات آماری این کشور است که شامل اطلاعات جامعی در زمینه زمین، جمعیت، اقتصاد و فرهنگ است.

در این کشور، شروع سالنامه به سال ۱۸۶۸ تحت عنوان جداول میجی^۷ برمی‌گردد که در سال ۱۸۷۲ با عنوان شیمبی^۸ ترمیم و تکمیل شد. اولین سالنامه آماری کشور ژاپن در سال ۱۸۸۲ منتشر شد و از آن زمان هر سال به طور مستمر با داده‌های جدید منتشر می‌شد اما مدتی به دلیل جنگ جهانی دوم تعلیق شد. بعد از جنگ جهانی دوم، سالنامه آماری ژاپن مجدداً منتشر شد و از سال ۱۹۴۹ تاکنون بصورت سالانه منتشر می‌شود.

این سالنامه اطلاعات جامع و کاملی را در همه زمینه‌ها منتشر می‌کند و اطلاعاتی در مورد وضعیت کشور ژاپن در اختیار محققان و پژوهشگران قرار می‌دهد که می‌تواند منبع آماری غنی برای آنها به شمار بیاید.

سالنامه آماری کشور ژاپن شامل ۳۰ فصل است که آن‌ها را در ۵ بخش کلی تقسیم بندی کرده‌اند. عناوین فصل‌ها در زیر آمده است:

بخش اول: جغرافیا و جمعیت که شامل دو فصل زیر است:

فصل اول: سرزمین و آب و هوا

فصل دوم: جمعیت و خانوار

بخش دوم: فعالیت‌های مربوط به اقتصاد کلان که شامل چهار فصل زیر است:

فصل سوم: حساب‌های ملی

⁷ Meiji

⁸ Shimbi

- فصل چهارم: ارز و جریان وجوه
- فصل پنجم: دارایی‌های عمومی
- فصل ششم: تجارت خارجی، تراز پرداخت‌ها و همکاری‌های بین‌المللی
- بخش سوم: شرکت‌ها و موسسات که شامل فصل‌های زیر است:
- فصل هفتم: فعالیت‌های تجاری
- فصل هشتم: کشاورزی، جنگل‌داری و شیلات
- فصل نهم: صنعت و معدن
- فصل دهم: ساخت و ساز
- فصل یازدهم: انرژی و آب
- فصل دوازدهم: ارتباطات و اطلاعات
- فصل سیزدهم: حمل و نقل و گردشگری
- فصل چهاردهم: تجارت خرده و عمده فروشی
- فصل پانزدهم: صنعت خدمات
- فصل شانزدهم: امور مالی و بیمه
- فصل هفدهم: محیط زیست
- فصل هجدهم: علم و فناوری
- بخش چهارم: نیروی کار، قیمت، مسکن و بودجه خانوار
- فصل نوزدهم: نیروی کار و دستمزد
- فصل بیستم: قیمت
- فصل بیست و یکم: زمین و مسکن
- فصل بیست و دوم: هزینه و درآمد خانوار
- بخش پنجم: امور اجتماعی
- فصل بیست و سوم: امنیت اجتماعی
- فصل بیست و چهارم: بهداشت و سلامت
- فصل بیست و پنجم: آموزش
- فصل بیست و ششم: فرهنگ
- فصل بیست و هفتم: انتخابات و امور دولتی
- فصل بیست و هشتم: پلیس و عدالت
- فصل بیست و نهم: حوادث و بلایا
- بخش ششم: آمار بین‌المللی
- فصل سی‌ام: آمار مقایسه‌ای بین‌المللی
- سالنامه آماری کشور چین